

ราชอาณาจักรเขมร : ละแวก, อุดงคัมมิชัย, พนมเปญ ที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ไทย

เขมร

สมัยหลังพระนคร

ผศ.ดร. ศานติ ภัคดีคำ

ศิลปวัฒนธรรม
ART & CULTURE
ฉบับพิเศษ

เขมรสมัยหลังพระนคร

พระที่นั่งจันทรฉายา พระที่นั่งในพระบรมราชวังจตุรมงคลด ที่กรุงพนมเปญ
ประเทศกัมพูชา

เกมสมัยหลังพระนคร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศานติ ภัคดีคำ

ราคา ๑๕๕ บาท

ภาพจากปก

รูปนางอัปสรที่พระราชานุสาวรีย์
สมเด็จพระสุริยวงศ์ (พระศรีสุริยวงศ์) ที่กรุง
พนมเปญ ประเทศกัมพูชา

หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยหมึก
ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
เพื่อปกป้องธรรมชาติ
และสุขภาพของผู้อ่าน

เขมรสมัยหลังพระนคร • ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศานติ ภัคดีคำ

พิมพ์ครั้งแรก : กรกฎาคม ๒๕๕๖

ราคา ๑๕๕ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ศานติ ภัคดีคำ.

เขมรสมัยหลังพระนคร.

กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๖.

๒๒๔ หน้า : ภาพประกอบ.

๑. กัมพูชา--ประวัติศาสตร์

I. ชื่อเรื่อง

959.6

ISBN 978 - 974 - 02 - 1147 - 1

สำนักพิมพ์มติชน

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : สุพจน์ แจ้งเร็ว, นางนุช สิงหเดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : กิตติวรรณ เทิงวิเศษ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : รุจิรัตน์ ทิมวัฒน์
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : อพิสิทธิ์ ชีระจาวรรณ
- พิสูจน์อักษร : ชาติช่วง ระวิน | พัทธินลิน อินทรหอม
- ศิลปกรรม : นุสรา สมบุญรัตน์
- ออกแบบปก : มาลินี มนต์ศาสตร์
- ประชาสัมพันธ์ : วิภาวี พิพิธพัทธธามา

บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนามูม

ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๓๓๕

โทรสาร ๐-๒๕๕๐-๕๕๑๘

แม่พิมพ์สี-ขาวดำ : กองพิมพ์สี บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนามูม ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ

๑๐๙๐๐ โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๐๐-๒๔๐๒

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชา

สรรค์ ๒ ตำบลบางพูด อำเภปากเกร็ด นนทบุรี ๑๑๑๒๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๔-๒๑๓๓, ๐-๒๕๕๒-๐๕๙๖

โทรสาร ๐-๒๕๕๒-๐๕๙๗

จัดจำหน่ายโดย : บริษัท งานดี จำกัด (ในเครือมติชน) ๑๒ ถนน

เทศบาลนามูม ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐, ๓๓๕๑

โทรสาร ๐-๒๕๕๑-๙๐๑๒

Matchon Publishing House a division of Matchon Public Co., Ltd.

12 Tethsabannaruean Rd, Prachanivate 1, Chatuchak, Bangkok 10900

Thailand

คำนำ	(๖)
บทนำ : เมื่อเขมรทิ้งเมืองพระนครหลวง	๒
ละแวก : ราชธานีของพระยาละแวก	๑๔
อุคงค์ก๊ซัย อุคงค์มีซัย หรือบันทายเพชร : ราชธานีในยุคสงครามกลางเมืองเขมร	๔๖
จากเมืองจตุमुख สู่ กรุงพนมเปญ : พระบรมราชวังจตุมุขมงคล วัดพระแก้ว และวัดสำคัญในกรุงพนมเปญ	๑๑๒
บรรณานุกรม	๑๘๗
ภาคผนวก	
เมืองพระนคร สมัยหลังพระนคร :	
ศูนย์กลางการจาริกแสวงบุญในกัมพูชา	๑๙๐
ตารางเปรียบเทียบพระนามกษัตริย์กัมพูชา-ไทย	๒๐๖

คำนำ

เขมรสมัยหลังพระนคร

เมื่อกล่าวถึงราชธานีของกัมพูชา นอกจากเมืองพระนคร หรือ นครวัด-นครธม ซึ่งเป็นชื่อที่คนไทยคุ้นเคยเป็นอย่างดีแล้ว เมืองตะแวก อุดงค์มัยชัย และพนมเปญ น่าจะอยู่ในขอบข่ายของราชธานีอื่นๆ ของ กัมพูชา ที่คนไทยเคยได้ยินและรู้จัก แม้ว่าจะไม่มากเท่า นครวัด-นครธม ก็ตาม เพราะนอกจากจะเป็นชื่อที่มักมีการเอ่ยอ้างแล้ว ราชธานีเหล่านี้ ยังมีการกล่าวถึงในเอกสารของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาอีกด้วย

แม้กระนั้นเรายังไม่เคยได้รับรู้รับทราบเท่าใดนักเกี่ยวกับเรื่องราวของราชธานีเหล่านี้ ทั้งๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของไทย เมื่อเรากล่าวถึงพระยาตะแวก ทว่าเรากลับไม่เคยทราบว่าเมืองตะแวกเป็นอย่างไร ตั้งอยู่ที่ใด เหตุใดสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงทรงยกทัพไปเมืองตะแวก มีเหตุผลอันใดบ้างหรือไม่นอกเหนือจากที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร เช่นเดียวกับเมืองอุดงค์มัยชัยและพนมเปญ ซึ่งเราแทบไม่เคยใส่ใจที่จะรับรู้ถึงบริบทเกี่ยวข้องเช่นกัน

ความไม่รู้หรือข้อมูลที่มีอยู่เพียงน้อยนิดของเรา ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดเมื่อรับข้อมูลจากละครโทรทัศน์ จนทำให้คนไทยคิดว่า พระราชวังของกัมพูชามีชื่อว่า “พระราชวังเขมรินทร์” ดังที่ปรากฏในนวนิยายหรือในละครโทรทัศน์ โดยไม่เคยรับรู้เลยว่า พระราชวังแห่งนี้มีชื่อเรียกคล้ายๆ กับไทยว่า “พระบรมราชวัง” หรือ “พระบรมราชวังจตุมุขมงคล” ส่วน “เขมรินทร์” (อ่านว่า เข-มะ-ริน หรือ เค-มะ-เร็น ตามสำเนียงภาษาเขมรปัจจุบัน) เป็นเพียงชื่อพระที่นั่งองค์หนึ่งเท่านั้น และทำให้ทุกวันนี้คนไทยรู้จักแต่เพียง “พระราชวังเขมรินทร์” จนมักคุเทศก์ชาวกัมพูชาต้องพลอยเรียกผิดๆ ไปเพื่อให้คนไทยเข้าใจด้วย

เหตุที่มีมาจากการไม่รู้หรือความรู้ที่มีเพียงน้อยนิดหลายๆ ประการดังกล่าวนี้นี้ เมื่อผู้เขียนได้มีโอกาสเดินทางไปสำรวจเมืองโบราณต่างๆ ของกัมพูชา เช่น ตะแวก อุดงค์มัยชัย ฯลฯ ผู้เขียนจึงพยายาม

ศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณต่างๆ เหล่านี้และนำเสนอในรูปแบบของบทความเชิงสำรวจในวาระต่างๆ กัน รวมทั้งได้นำหลักฐานที่พบ เช่น ศิลาจารึกต่างๆ มาแปลเป็นภาษาไทยด้วย

อย่างไรก็ตามบทความต่างๆ เหล่านี้ยังมีข้อจำกัดในการนำเสนอหลายประการ ผู้เขียนจึงได้นำมารวบรวมเรียบเรียงปรับปรุงเพิ่มเติมเป็นหนังสือเล่มนี้ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพรวมของราชธานีของกัมพูชาสมัยหลังพระนครที่มีความเกี่ยวข้องกับไทย ๓ แห่ง คือ เมืองตะแวก เมืองอุดงจัตมีชัย และกรุงพนมเปญ ซึ่งเป็นราชธานีในปัจจุบัน อันน่าจะช่วยให้เรามีความเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับ “กัมพูชา” ประเทศเพื่อนบ้านของเราได้ดียิ่งขึ้น และหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะสามารถใช้เป็นคู่มือในการเที่ยวชมราชธานีทั้ง ๓ แห่งของกัมพูชาได้อีกประการหนึ่งด้วย

หนังสือเล่มนี้จะมีขึ้นไม่ได้ หากผู้เขียนไม่ได้รับความกรุณาจากหลายท่าน ผู้เขียนขอขอบคุณสำนักพิมพ์มติชนที่เห็นคุณค่าของหนังสือเล่มนี้และจัดพิมพ์ขึ้น ขอขอบพระคุณท่านเดช บุญนาค ขอขอบพระคุณ ดร. โอลิวิเยร์ เดอ แบร์นง (Dr. Olivier de Bernon) สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (EFEO) ที่ได้กรุณาอนุเคราะห์ช่วยเหลือผู้เขียนในการเดินทางไปยังเมืองโบราณในประเทศกัมพูชาหลายครั้ง ขอขอบพระคุณ ดร. ปีเตอร์ สกิลลิง (Dr. Peter Skilling) ที่ได้กรุณาอนุเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องในการศึกษา

ขอขอบพระคุณคุณสุจิตต์ วงษ์เทศ และคุณสุพจน์ แจ่มเร็ว แห่งนิคมศิลปวัฒนธรรมที่กรุณาให้คำปรึกษาและสนับสนุนให้เกิดบทความต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้ รวมทั้งขอขอบคุณคุณคุณพิสิทธิ์ ชีระจารุวรรณ และขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือในการพิมพ์บทความเหล่านี้หลายครั้งเมื่อครั้งพิมพ์เป็นบทความในวารสารต่างๆ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศานติ ภัคดีคำ

สาขาวิชาภาษาเขมร

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เขมรสมัยหลังพระนคร

บทนำ :

เมื่อเขมรทิ้งเมืองพระนครหลวง

เมืองพระนคร หรือ เมืองพระนครศรียโสธรปุระ เป็นราชธานีของอาณาจักรกัมพูชาโบราณมาเป็นเวลาหลายร้อยปี นับตั้งแต่พระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ ทรงสร้างเมืองนี้เป็นศูนย์กลางแห่งพระราชอาณาจักรของพระองค์ จวบจนกระทั่งจามปายกทัพมาตีเมืองพระนครได้ ในปี พ.ศ. ๑๗๒๐^๑

หลังจากนั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงสามารถเอาชนะและขับไล่กองทัพจามปายออกไปได้ จากนั้นทรงสถาปนาเมืองพระนครศรียโสธรปุระเมืองที่ ๒ ซ้อนเหลื่อมกับเมืองพระนครเมืองแรก โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ปราสาทบายน

เมืองพระนครศรียโสธรปุระเมืองที่ ๒ ที่สร้างในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นี้ เรียกกันเป็นสามัญในภาษาเขมรว่า “นครธม” และปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า “เมืองนครหลวง” หรือ “พระนครหลวง”

แม้หลักฐานทางด้านศิลปจารึกของกัมพูชาจะน้อยลงจนแทบจะไม่พบศิลปจารึกในช่วงเวลาที่ร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แต่พงศาวดารกัมพูชาฉบับต่างๆ เช่น พงศาวดารเมืองละแวก จ.ศ. ๑๑๕๘ กล่าวว่า กษัตริย์กัมพูชาหลายพระองค์ยังคงครองราชย์อยู่ที่เมืองพระนครหลวง จนกระทั่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ยกทัพไปตีเมืองพระนครหลวงในปี พ.ศ. ๑๙๗๔ ดังความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ว่า

“ศักราช ๗๔๓ กุณศก (พ.ศ. ๑๙๗๔) สมเด็จพระบรมราชาเจ้าเสด็จไปเอาเมืองนครหลวงได้ แลท่านจึงให้พระราชกุมารท่าน พรนครอินทเจ้า เสวยราชสมบัติ ณ เมืองนครหลวงนั้น ครั้งนั้นท่านจึงให้พรญาแก้ว พรญาไท แลรูปภาพทั้งปวง มายังพระนครศรีอยุธยา ฯ”^๒

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนครอินทร์^๓ พระราชโอรสครองเมืองพระนครหลวงสืบต่อมา^๔ เมื่อสมเด็จพระนครอินทร์ประจวบสิ้นพระชนม์ลงพระองค์จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าพระยาแพรง (ซึ่งเอกสารกัมพูชากล่าวว่าเป็นพระโอรสกษัตริย์เขมร) ครองเมืองพระนครหลวงสืบต่อมา^๕

(บน) ปราสาทพนมบาเค็ง ศูนย์กลางเมืองพระนครสมัยพระเจ้าชัยวรมัน
ที่ ๑ (ล่าง) ปราสาทบายันศูนย์กลางเมืองพระนครสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

การที่พระราชพงศาวดารฉบับปลีกของหอพระสมุดวชิรญาณระบุว่า สมเด็จพระนครินท์และสมเด็จพระยาแพรง^๕ ครองราชย์อยู่ที่เมืองพระนครหลวง แสดงว่าเมืองพระนครในขณะนั้นมิได้ร้างหรือถูกทำลายลง หากแต่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ยังโปรดให้พระราชโอรสเสด็จมาครองโดยขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา

พระนามของสมเด็จพระยาแพรงเมื่อได้ครองเมืองพระนครหลวง น่าจะเป็นเครื่องสนับสนุนในเรื่องนี้ได้ เนื่องจากปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับปลีก ว่าพระเจ้ากรุงโสธร (ยโสธร) ซึ่งอาจจะย่อมาจากชื่อเดิมของเมืองศรียโสธรปุระ^๖ บางครั้งในพระราชพงศาวดารฉบับเดียวกันก็เรียกว่า สมเด็จพระยาพระนครหลวง^๗

แม้หลักฐานที่เป็นพระราชพงศาวดารทั้งของไทยและกัมพูชาจะไม่ค่อยได้รับความเชื่อถือจากนักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันเท่าไรนัก แต่อย่างน้อยข้อมูลดังกล่าวก็น่าจะเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความ

ประตูเมืองพระนครหลวง

สัมพันธระหว่างพระนามของกษัตริย์กัมพูชากับชื่อเมืองหลวงของกัมพูชาในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

เมื่อเจ้าพญาต (พงศาวดารกัมพูชาเรียกว่า พญาต) พระโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดี (คำชะต)^๙ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ โปรดให้ไปอยู่ที่เมืองจตุรมุข^{๑๐} นั้นก่อนการกบฏ พร้อมทั้งตั้งตัวเป็นกษัตริย์และสามารถตีเมืองพระนครคืนจากไทยได้สำเร็จ หลังจากนั้นระยะหนึ่งเจ้าพญาตจึงทิ้งเมืองพระนครหลวงไปตั้งราชธานีแห่งใหม่ ส่วนเมืองพระนครหลวงก็ถูกปล่อยให้ร้างและถูกเสื่อม จนกระทั่งค้นพบในรัชกาลสมเด็จพระองค์จันทร์ที่ ๑

ข้อมูลดังกล่าวค่อนข้างขัดแย้งกับการศึกษาของนักวิชาการชาวตะวันตก ซึ่งมักจะกล่าวว่าเมืองพระนครถูกทิ้งร้างทันทีหลังจากเสียให้แก่กรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๑๙๗๔ เนื่องจากการกวาดต้อนชาวเขมรไปยังกรุงศรีอยุธยานั้นได้ทำลายระบบชลประทานของเมืองพระนครทั้งจนไม่สามารถอยู่อาศัยสืบไปได้ หรือบ้างก็เชื่อว่าเป็นเพราะการปรับเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้บั่นทอนพลังยึดเหนี่ยวของสังคมกัมพูชาลง^{๑๑}

ไมเคิล วิคเคอรี (Michael Vickery) ได้แสดงความเห็นที่แตกต่างออกไปแต่มิได้นำหนักน้ำหนักเชื่อถือโดยอาศัยเอกสารจีน ว่าการที่กัมพูชาต้องย้ายเมืองหลวงลงมาทางภาคใต้ น่าจะสัมพันธ์กับการเติบโตอย่างรวดเร็วของการค้ากับจีนมากกว่า^{๑๒}

อย่างไรก็ตามเราคงไม่อาจปฏิเสธเหตุผลทางการเมืองได้ ข้อมูลที่ได้รับจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกแสดงให้เห็นว่าตัวเจ้าพญาตนั้นมีอำนาจอิทธิพลเดิมอยู่ในดินแดนบริเวณภาคใต้ของกัมพูชาโดยเฉพาะเมืองจตุรมุข^{๑๓}

ดังนั้นการที่เจ้าพญาตตั้งเมืองหลวงอยู่ที่เมืองพระนครหลวงจึงไม่น่าจะปลอดภัยนัก เนื่องจากเมืองในบริเวณนั้นโดยมากตกอยู่ใต้อิทธิพลของอยุธยา และโดยตำแหน่งที่ตั้งแล้วเมืองพระนครหลวงเองก็ใกล้อยุธยามากเกินไป อีกทั้งความขัดแย้งในหมู่เชื้อพระวงศ์อาจจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งซึ่งทำให้มีการย้ายเมืองหลวงจากเมืองพระนครลงมา

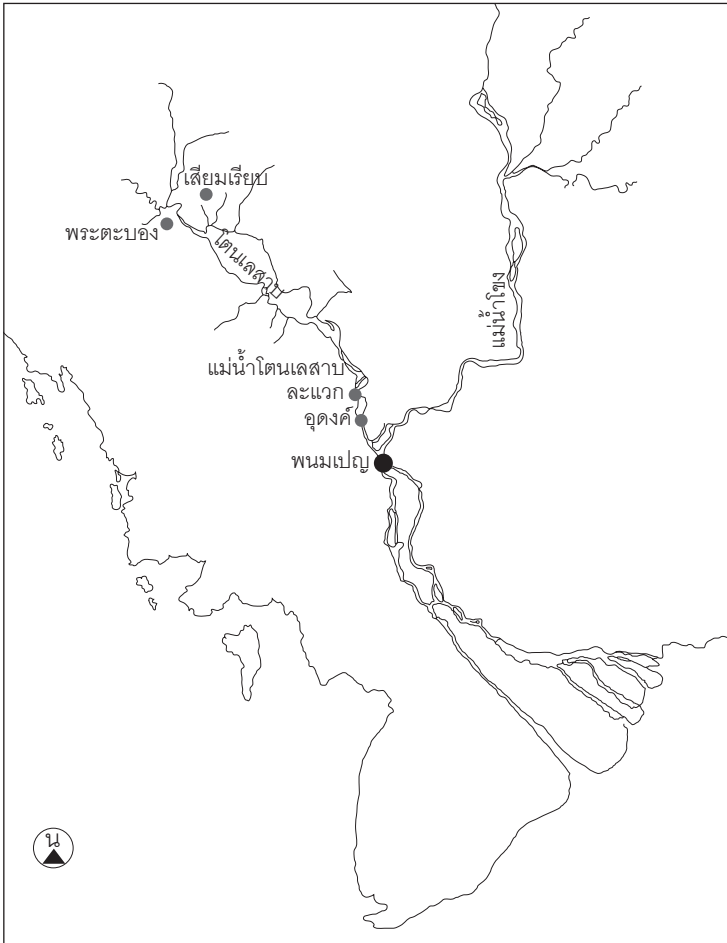

แม่น้ำที่ไหลผ่านหน้าเมืองจตุมุข (พนมเปญ) ประกอบด้วยแม่น้ำโขง แม่น้ำโตนเลสาบ และแม่น้ำบาสัก

ภาคใต้

เมืองหลวงทางภาคใต้แห่งแรกที่เจ้าพญาสัตสร้างขึ้นคือ ที่วัดล
บาสาณ หรือเมืองศรีสินธร (ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดกำแพงจาม) แต่เนื่องจาก
เป็นพื้นที่ลุ่มทำให้ต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วม

ในที่สุดเจ้าพญาสัตจึงย้ายเมืองหลวงมาตั้งอยู่ที่เมืองจตุมุข
(คือกรุงพนมเปญในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นฐานอำนาจเดิมประกอบกับเป็น
จุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ เพราะค่อนข้างจะห่างจากอำนาจไทยและความ
วุ่นวายภายในเนื่องจากเป็นฐานอำนาจเดิมอยู่แล้ว อีกทั้งเป็นเมืองที่ไม่
ไกลจากทะเลมากนัก ทำให้ง่ายต่อการติดต่อค้าขายกับประเทศภายนอก
รวมทั้งที่ตั้งของเมืองเป็นจุดรวมของแม่น้ำหลายสาย เมืองจตุมุขจึงเป็น
ศูนย์กลางการค้าภายในและภายนอกประเทศ อันจะรองรับการขยายตัว
ทางด้านเศรษฐกิจของกัมพูชาในเวลานั้นได้เป็นอย่างดี

เมืองสำคัญสมัยหลังพระนคร

ภาพเขียนประตุมืองพระนคร (นครธม) ที่ถูกทิ้งร้าง วาดโดย หลุยส์ เดอ ลาปอร์ต

อย่างไรก็ตาม ใ้ว่าเมื่อมีการย้ายราชธานีลงมาทางใต้แล้วเมืองพระนครหลวง หรือนครธมจะถูกทิ้งร้าง เนื่องจากปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเมืองละแวก จ.ศ. ๑๑๕๘ กล่าวว่า เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราช (เจ้าพญาายต) ทิวงคตแล้ว สมเด็จพระรามธิปไตย (คำซัด) หรือเจ้าพญาคำซัดผู้เป็นพระโอรสได้เสด็จกลับไปครองเมืองพระนคร ดังความที่ว่า “...เจ้าพญาคำซัดราชบุตรขึ้นไปเสวยราชสมบัติอยู่ ณ เมืองพระนครหลวง ทรงพระนาม สมเด็จพระนารายณะรามธิปไตย...”^{๑๓}

หลังจากนี้สมเด็จพระศรีโลไทยก็ยังครองราชย์ที่เมืองพระนครหลวง (นครธม) ครั้นรัชกาลสมเด็จพระธรรมราชาธิราชจึงกลับมาตั้งราชธานีที่เมืองพนมเปญ ต่อมาสมเด็จพระศรีสุคนธบทได้ย้ายราชธานีไปที่เมืองบาสาณ (ศรีสันทร)

ต่อมาเมื่อขุนหลวงพระเสด็จ (กอน) ก่อการกบฏ ขุนหลวงพระเสด็จ (กอน) ได้มีการย้ายเมืองหลวงไปตั้งอยู่ที่เมืองสรอพบพิชัยไพรนคร ในเมืองตโงงมมูม (ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดกำพงจาม)

หลังจากสมเด็จพระบรมราชาธิราช (พระองค์จันท์) เสด็จกลับมาจากกรุงศรีอยุธยาพร้อมด้วยกำลังทหารปราบปรามขุนหลวงพระเสด็จ (กอน) ได้แล้ว พระองค์จึงได้ตั้งราชธานีของพระองค์อยู่ที่เมืองละแวก^{๑๔} (ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดกำพงชนัง)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ด้วยเหตุผลทางการเมืองและยุทธศาสตร์กัมพูชาในสมัยหลังพระนครจึงต้องย้ายราชธานีอีกหลายครั้ง เช่น ลวเอม (โลเวียเอม ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดกัณญาล) อุดงค์มิชัย หรืออุดงค์มีชัย (บันทายเพชร ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดกำพงสฟือ) และพนมเปญตามลำดับ

อย่างไรก็ตามในที่นี้ผู้เขียนได้เลือกกล่าวถึงเฉพาะราชธานีของกัมพูชาสมัยหลังพระนคร ๓ เมือง คือ ละแวก อุดงค์มีชัย และกรุงพนมเปญ ซึ่งเป็นเมืองที่มีความสำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ไทยมานำเสนอ

เชิงอรรถ

^๑ สุภัทรวดี ดิคุกุล. *ประวัติเมืองพระนคร (ANGKOR) ของขอม*. (กรุงเทพฯ : บริษัทजनमानस จำกัด, ๒๕๒๖), น. ๖๕.

^๒ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก ใช้ว่าเจ้าพระยาพระนครอินทร์ โปรดดู วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). *ความยกย่องของประวัติศาสตร์*. (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๙), น. ๑๘๐.

^๓ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. *ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค ๑*. (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐), น. ๙๔.

^๔ วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). *ความยกย่องของประวัติศาสตร์*. (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๙), น. ๑๘๘.

^๕ ในพระราชพงศาวดารเขมรเสนอข้อมูลที่ต่างไปว่าเจ้าพระยาแพรกเป็นเชื้อพระวงศ์เขมร ในขณะที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกว่าเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒.

^๖ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๘๙.

^๗ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๙๑.

^๘ ไมเคิล วิกเคอรี สันนิษฐานว่าพระรามเจ้าในพระราชพงศาวดารฉบับปลีกคือสมเด็จพระรามราชาภคัยอยุธยาซึ่งถูกสมเด็จพระนครินทราธิราชเนรเทศให้ออกมาครองเมืองจตุमुख. โปรดดู *เรื่องเดียวกัน*, น. ๖๓.

^๙ เมืองจตุमुख หรือจตุมุข หมายถึงเมือง ๔ หน้า เนื่องจากเป็นเมืองที่มีแม่น้ำไหลมาบรรจบกัน ๓ สาย คือ แม่น้ำโขง แม่น้ำโตนเลสาบ และแม่น้ำบางสัก ทำให้แผ่นดินที่ยื่นออกมามีลักษณะเป็น ๔ ด้าน ปัจจุบันคือเมืองพนมเปญ ซึ่งไมเคิล วิกเคอรีสันนิษฐานว่าเมืองนี้น่าจะเป็นเมืองเดียวกับเมืองปทาคุจามในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา โปรดดู จันทรฉาย ภักดิคม. “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา : ในทวศนะของนายไมเคิล วิกเคอรี,” *ข้อมูลประวัติศาสตร์ในรอบทศวรรษ* (พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๓๐). (กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์, ๒๕๓๑), น. ๕๐.

^{๑๐} เดวิด แชนด์เลอร์. *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), น. ๑๑๖.

^{๑๑} *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๑๕.

^{๑๒} อิทธิพลของเจ้าพญาธาตุที่มีในบริเวณภาคใต้ นั่นคือบริเวณโดยรอบ

ของเมืองจตุมขซึ่งเจ้าพญาตตูเหมื่อนจะมีสิทธิโดยชอบธรรม อีกทั้งในขณะนั้นก็ดูเหมือนจะไม่มีเจ้าเขมรพระองค์ใดจะเหมาะสมกับตำแหน่งกษัตริย์เขมรได้ดียิ่งกว่า โปรดดู วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). *ความยกย่องของประวัติศาสตร์*. (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๙), น. ๑๘๐.

^{๑๓} ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑๒. (กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๙), น. ๕๗.

^{๑๔} โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับการแย่งราชสมบัติระหว่างขุนหลวงพระเสด็จกับพระองค์จันที่ได้จาก ตูริง งา. *ประวัติศาสตรเขมร ภาค ๒*. (กรุงเทพฯ, ๑๙๗๓), น. ๑๖-๒๐. หรือใน ศานติ ภัคดีคำ. “ชุมชนเขมรในประเทศไทย (๕),” *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*. ปีที่ ๔๗ ฉบับที่ ๓ วันอาทิตย์ที่ ๑๘-วันเสาร์ที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๓, น. ๕๓.